

СЕКЦІЯ 20

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Керівник секції: завідувач кафедри кримінального права, д. ю. н., професор
Є. Л. Стрельцов

Секретар секції: доцент кафедри кримінального права, к. ю. н., доцент
О. В. Степаненко

СТРЕЛЬЦОВ ЄВГЕН ЛЬВОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінального права, доктор юридичних наук,
доктор теології, професор, член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА НОРМА: СУТНІСТЬ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ

Механізм правового регулювання являє собою в загальному плані процес нормативної упорядкованості суспільних відносин шляхом переведення їх у правовідносини, який включає в себе стадії: правової регламентації суспільних відносин; виникнення суб'єктів таких відносин з відповідними правами та обов'язками; реалізація такими суб'єктами своїх прав та обов'язків; застосування права. Центральну роль у такому механізмі відіграє норма права, яку прийнято вважати своєрідним «будівельним» матеріалом, з якого складається вся правова система (проф. С.С. Алексєєв), і в цьому полягає її основна сутність.

Норми права, будучи різновидом соціальних норм, водночас мають наступні «індивідуальні» ознаки, зокрема: а) загальнообов'язковий характер, б) поширеність на всіх учасників суспільних відносин, незалежно від їх волі і бажання, оскільки право призначене для встановлення і підтримки правопорядку в суспільстві. У нормі права встановлюються, не деталізуючи цього, дозволені (заохочувані) або заборонені (докоряючи) типи поведінки осіб, котрі відповідають або не відповідають суспільним інтересам. Узагальнюючий характер правової норми означає, по-перше, що вона розрахована на застосування щоразу, коли в наявності є обставини (вчинки), передбачені цією нормою, та вона не припиняє свою дію після одноразового застосування, а діє постійно і безперервно. Це також проявляється в її персональній неконкретності,

тобто відсутності адресата, що дозволяє поширювати свою дію не на персоніфікованих, а на будь-яких осіб, які вступають в правові відносини, в силу чого правова норма виступає єдиним масштабом поведінки особи. Визначеність правової норми проявляється в тому, що в її змісті чітко фіксуються (повинні фіксуватися) права і обов'язки. Зі змістовно-формальних позицій чітка визначеність зумовлює той факт, що норми права фіксуються у вигляді точних і досить деталізованих правил, що має сприяти їх правильному розумінню (для усіх) і застосуванню (для конкретних суб'єктів). В зв'язку з цим правова норма завжди носить двосторонній, правомочно-зобов'язуючий характер. Так, по відношенню до однієї особи правова норма – тип поведінки, який зазвичай виступає у формі вимоги вчинити певну позитивну дію (позитивна обов'язок), або заборони тих чи інших вчинків (негативна обов'язок), або надання можливості (обов'язку) здійснювати відповідну правомочність. Однак будь-яка така норма стосується принаймні двох суб'єктів вже в силу тих причин, що вона регламентує суспільні відносини, що передбачають наявність як мінімум двох сторін. Важливо підкреслити, що правові норми наділені обов'язковістю, яка підтримується погрозою застосування державного примусу у разі недотримання (порушення) правил, які в ній закріплені (1, 227). Правова норма має свої структуру, функції, класифікацію та інші характеристики. Саме за допомогою правових норм визначаються цілі, завдання, принципи, межі, напрямки, методи правового регулювання, закріплюються правові категорії і поняття та ін. (2).

Саме такі характеристики в загальному розумінні, звичайно, з певними варіаціями, зокрема, змістом, характером та їх цільовим призначенням, притаманні усім галузям права. Це потрібно враховувати при тлумаченні будь яких єдиних або сукупності чинних правових норм, або таких норм, що планується вдосконалити, в тому числі і норм кримінального права (3).

Більш детальний аналіз кримінально-правових норм дозволяє стисло виділити важливі положення, які характеризують їх призначення. По-перше, у достатньо погодженій редакції, таких норм у цьому праві існує декілька видів: норми-заборони; норми-приписи, дозвільні норми та стимулюючі норми. Кожний вид виконує свої обов'язки, але основне «навантаження» кримінального права несуть норми-заборони, у яких закріплюється визначення вчинків, які заборонено вчиняти під загрозою покарання. Відносно структури кримінально-правової норми, в першу чергу, норм заборони, існують певні дискусії, в першу чергу, стосовно наявності у кожній такій нормі гіпотези (4). Що ж стосується наявності диспозиції та санкції, які повинні бути присутніми у нормах-заборах, то тут положення в цілому погоджені. Існують декілька видів диспозицій у нормах-заборах, що визначається необхідністю найбільш «адекватно» співвідносити суспільно небезпечне діяння наяву та його визначення у правовому приписі. Санкції в нормах-заборах теж мають свої особливості, але й тут простежується (повинно обов'язково простежуватися) намагання максимально зіставити зміст забороненої поведінки і зміст, спрямованість заходів, які можливо

застосувати в разі порушення цієї заборони. Тобто, можливо стверджувати, що диспозиція і санкція, при усій їх одиначній важливості, повинні досягати завдання та цілі кримінального права тільки у своїй сукупності.

Важливо нагадати, що кримінально-правові норми не існують так би мовити «самі по собі». Всі вони в індивідуальному або видовому вираженні безпосередньо пов'язані з іншими важливими інститутами кримінального права, і це теж їх визначення. Так, підставою кримінальної відповідальності, як відомо, виступає наявність у діяннях особи складу кримінального правопорушення (ч.1, ст.2 КК). Але кожний склад такого правопорушення визначений та закріплений у відповідній кримінально-правовій нормі, зокрема в диспозиції. Саме такий підхід багато в чому виключає можливі правової «помилки», які виникають (можуть виникнути) при встановленні (пошуку) основних чи додаткових ознак, які характеризують відповідне діяння поза тексту (змісту) кримінально-правової норми. Усі ознаки, які характеризують відповідне діяння, які «створюють» необхідну відповідну «формулу» складу кримінального правопорушення і тим самим підлягають врахуванню при кваліфікації, повинні бути максимально «зібрані» так би мовити в «одному місці». Інший підхід, хочемо ми того чи ні, який пов'язаний з «самостійним» пошуком таких ознак у тексті «всього» Кодексу, якщо вони від самого початку не систематизовані у тексті конкретної кримінально-правової норми (норм), то це створює передумови для неточного (неповного) визначення тексту кримінально-правової норми, а, отже, і змісту складу правопорушення, а, відтак, і точності кваліфікації, з усіма можливими наслідками.

Також традиційно вважається, що однією з основних, а, можливо, і основною функцією кримінального права, у всякому разі з «позицій» держави, виступає (повинен виступати) його так званий «стримуючий» результат, який реалізується, в першу чергу, завдяки профілактичній функції. Так, коли ми кажемо про загальну та спеціальну превенцію, яка впроваджується (можливо, впроваджується) завдяки «здібностям» кримінального права, то це передбачає, що текст кримінально-правової норми в повному обсязі тим самим у такому вигляді повинен здійснювати реальний вплив на правосвідомість будь якого громадянина. Тобто, читаючи (знаючи) текст відповідної норми, громадянин усвідомлює (повинен усвідомлювати), що відповідні дії вчиняти заборонено (диспозиція), бо при порушенні цього настає відповідне покарання (санкція). Тому неточна (неповна, «обірвана») диспозиція та/або неточна (неповна, відсутня в тексті) санкція, бажано ми того чи ні, заздалегідь виключає будь який загально профілактичний «потенціал» кримінально-правової норми/статті.

Саме тому текст кримінально-правової норми у своєму традиційному вигляді обов'язково повинен включати у свій зовнішній вираз (текст) ті складові, які вище вказувались як обов'язкові.

Окрім застосування при кваліфікації кримінальних правопорушень та здійснення профілактичних заходів, звернемо увагу на ще одне важливе призначення кримінально-правової норми. Потрібно

враховувати, що кримінально-правова норма має, так би мовити, двох основних адресатів. Перша група – це «звичайні» громадяни, для яких кримінально-правова норма здійснює, в першу чергу, інформаційне «обслуговування» відносно змісту заборони та покарання, яке передбачено у разі порушення такої заборони. Друга група – це представники системи кримінальної юстиції, для яких кримінально-правова норма виступає у якості підстави для притягнення особи, яка порушила заборону, до кримінальної відповідальності, бо містить в собі состав конкретного правопорушення та є «інструментом» кваліфікації діянь такої особи. В той же час, відсутність необхідного «обсягу» тексту, його неповнота, виключення обов'язкових елементів з тексту кримінально-правової норми та інші подібні «експромти» з текстом кримінально-правової норми створюють (можуть створити) зовсім «не райдужні» перспективи у використанні можливостей кримінального права (5).

Список використаної літератури:

1. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібн. Вид. 10-е, доп. Л.: Край, 2008. 224 с.; Сурилов А. В. Теория государства и права. К.; О.: Вища школа, 1998. 134 с.; Заморська Л.І. Відносно визначені норми права: поняття, структура, функції : монографія / за заг. ред. А.А. Козловського. Чернівці: Технодрук, 2010. 169 с.
3. Стрельцов Є.Л. Реформа кримінального законодавства: осінні роздуми. Видавничий дім «Гельветика», 2019. 100 с.
4. Митрофанов І.І. Поняття кримінально-правових норм та їх види у механізмі реалізації кримінальної відповідальності. *Європейські перспективи*. 2016. №1. С. 68-75; Черданцев А.Ф. Теория государства и права: учебник. М., Юрлайт: 2002. 432 с.
5. Стрельцов Є.Л. Кваліфікація-склад кримінального правопорушення-кримінально-правова норма: сумісне та роздільне. *Юридичний вісник України*. 2–22 квітня 2021 року. № № 13–15 (1342–1344). С. 8-9.

Ключові слова: норма кримінального права, склад кримінального правопорушення, кваліфікація, загальна та спеціальна профілактика.

Ключевые слова: норма уголовного права, состав уголовного правонарушения, квалификация, общая и специальная профилактика.

Key words: norm of criminal law, composition of a criminal offense, qualification, general and special prevention.